

**A tankönyvkutatás szakmai,
módszertani kérdései**

A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései

A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi
tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai

Szerkesztette:
Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs

Selye János Egyetem
Komárom
2017

Szerkesztők:
Lőrincz Julianna
Simon Szabolcs

Szakmai bíráló bizottság:

Czetter Ibolya
Lőrincz Julianna
Misad Katalin
Simon Szabolcs
Tóth Péter
Zimányi Árpád

Szerkesztőbizottság:

Istók Béla
Lőrincz Gábor
Némety Alexandra
Szerdi Ilona

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

A könyv megjelenése a Szlovák Köztársaság Kormányhivatalának támogatásával valósul meg, a nemzetiségi kisebbségek kultúrája 2017 program keretében

A projekt címe: Magyar nyelv és variativitás kisebbségi helyzetben, Szlovákiában

Publikácia bola realizovaná s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky
Program Kultúra národnostných menšín 2017

Názov projektu: Variativita maďarčiny v menšinovom prostredí na Slovensku

ISBN 978-80-8122-230-6

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Simon Szabolcs: A szlovákiai magyar oktatáspolitikai helyzet és a hazai tankönyv- és tantervkutatás újabb eredményeihez	9
Antalné Szabó Ágnes: A tankönyvi szövegek kreatív és interaktív feldolgozása	32
Takács Edit: A szövegértés-szövegalkotás tanításának módszertani változása (hagyományos és új típusú taneszközökkel)	48
Ledneczky Gyöngyi: Tankönyvpolitika Szlovákiában a magyar tannyelvű alapiskolák szempontjából	62
Misad Katalin: A helyesírás-tanítás tartalma és szempontjai szlovákiai magyar középiskolai anyanyelvtankönyvekben	78
Lőrincz Julianna: A tankönyvi feladatok instrukcióinak szerepe a beszédképesség-fejlesztésben	91
Lőrincz Gábor: A Czuczor–Fogarasi szótár csallóközi tájszavainak felhasználhatósága a szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban	111
Pethő József: Metszéspontok: stilisztikai ismeretek a magyar nyelv- és az irodalomtankönyvekben	124
Domonkosi Ágnes: Szövegtípus és tudásátadás, avagy lehetne-e tankönyv egy meseregény?	135
Szerdi Ilona: Helyesírás-tanítás digitális szövegekkel	151
Istók Béla: A ritkább szóalkotási módok státusának újraértékelése	167
H. Tomesz Tímea: Az anyanyelvi kommunikáció fejlesztési lehetőségei kisiskolásoknál	181
Vörös Ottó: Gondolatok a Pisa-felmérés eredményeiről nyelvész szemével	196
Danczi Annamária: Élnek-e a szlovákiai gimnáziumi magyar tankönyvekben a nyelvjárások?	202
Kusper Judit: Arany János idomtéljesség-poétikája tankönyvek tükrében	218
Némety Alexandra: Petőfi Sándor verseinek taníthatósága a középiskolában	232
Plonický Tamás: Az internetes olvasás – mit böngésznek diákjaink a világhálón?	250

Baka L. Patrik: Mi lett volna, ha...? – Alternatív történelmi kalauz (doboztankönyv-fejezet)	266
Tóth Péter: Beregszászi Pál rajzkönyve a történelmi tankönyvkutatás fókuszában	284
Vitányi Borbála: Anyanyelvi nevelés a XXI. századi szakiskolai tankönyvek- ben Magyarországon	305
Ludmila Benčatová: Kommunikáció- és élményalapú oktatás és kreatív írás a magyar tannyelvű iskolák szlovák óráin	328
Tóth Sándor János: A szlovák nyelvészet egyetemi tankönyvei magyar összefüggésben	336
Tárgymutató	353
Névmutató	356

ELŐSZÓ

Sok hazai szakirodalom szól a szlovákiai magyar oktatásügy különféle területeinek bemutatásáról, történetéről, hányattatásairól, jogi szabályozásáról, iskolahálózataról, annak statisztikai mutatóiról, háttérintézményeiről, a magyar nyelven tanuló diákok számának alakulásáról, az oktatásügy terminológiai kérdéseiről, kétnyelvűségéről, a magyar nyelv és irodalom közoktatásbeli tantárgy szakmódszertani kérdéseiről és egyebekről.

Ezeket az anyagokat általában a leíró szemlélet jellemzi; az adatok összegyűjtésének igénye s nem elsősorban az elemző szándék. Ez a vonás csak a legújabb szakirodalomra jellemző.

Ahhoz, hogy a szlovákiai magyar fiatalok anyanyelvükön színvonalas képzést kapjanak, hogy érvényesülni tudjanak a munkaerőpiacon, kiváló minőségű és korszerű tankönyvekre, oktatási segédletekre, hagyományos és digitális tananyagokra van szükség az oktató-nevelő munka folyamatában. Ilyenek azonban csak úgy készülhetnek, ha a leíró, tényfeltáró irodalom mellett elemző dolgozatok is készülnek, segítik a képzési rendszer egyre jobb színvonalon való működését.

Ez a tanulmánygyűjtemény a Selye János Egyetem Tanárképző Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke mellett működő Variológiai kutatócsoport második, nyomtatásban megjelenő kötete, mely a csoport hetedik tankönyvkutató szimpóziumának anyagait tartalmazza. Azzal a céllal került kiadásra, hogy gyarapítsa az elemző típusú szakirodalom sorát és közvetlen hatása legyen a hazai oktatásügy alakulására, elsősorban a magyar nyelv és irodalom tantárgy tanítására és tankönyveinek minőségi változására.

Ennek reményében ajánlom könyvünket az olvasóknak.

Simon Szabolcs

A SZLOVÁK NYELVÉSZET EGYETEMI TANKÖNYVEI MAGYAR ÖSSZEFÜGGÉSBEN

1. Bevezetés és módszertan

A szlovák szakos pedagógusképzés egyik fontos kérdése, hogy rendelkezésre állnak-e megfelelő egyetemi tankönyvek, melyek formálják a hallgatók szemléletét a nyelvtudomány, ezen belül a szlovák nyelv és a magyar nyelv viszonyának, összefüggéseinek szempontjából. Fontos eleme ez a felsőoktatásnak, hiszen nem mindegy, leendő szlovák szakos tanáraink milyen szellemiségű és milyen tartalmú könyvekből készülnek, tanulnak egyetemi éveik során. Meggyőződésünk szerint ez legalább annyira lényeges, mint a közoktatás tankönyveinek kérdése. Egyrészt azért, mert az egyetemi hallgatók hajlamosak az internetről begyűjteni az információkat és a kidolgozott vizsgatételeket, ám ezek tartalma nem mindig minőségi. Másrészt kerülendő az egyoldalúan szlovák szemléletű munkák kritika nélküli befogadása. Igen kellemetlen, amikor egy leendő szlovákiai magyar pedagógus nyelvtörténet vizsgán a *Bratislava a 16. században* helynevet használja *Prešporok* helyett, vagy gondoljunk csak a *naši predkovia – elődeink, őseink* kifejezés kétértelműségére, amikor egy magyar hallgató idéz Ján Kačala (2011), Rudolf Krajčovič (2009) vagy Pavol Žigo (2002) nyelvtörténészek munkáiból.

A Szlovákiában 2015-ben lezajlott komplex akkreditáció a felsőoktatás résztvevőit a tantervek, tananyagok megújítására, újragondolására inspirálta. A Selye János Egyetemen megvalósult projekt (ASF EU 26110230108 *Zvyšovanie kvality vzdelávania tvorbou a inováciou študijných programov...*) keretében egyetemi tansegédletek, tankönyvek is születtek, nem volt ez másként a többi szlovákiai egyetemen sem. E cikk célja annak áttekintése, milyen egyetemi tankönyvek állnak rendelkezésre, ha szlovák nyelvészeti tantárgyakat

¹ Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék

szeretnénk oktatni magyar háttérű hallgatóknak, akik nemcsak bilingvis környezetben élnek, hanem dolgozni is kétnyelvű közegben fognak. E specifikum befolyásolja az egyetemi előadások és szemináriumok tartalmát és jó, ha nem csak szóban tud a tanár utalni a nyelvek közötti összefüggésekre, hanem a diák kezébe kerülő tankönyv is összehasonlító vagy éppen areális szemléletű.

Jelen tanulmány csak a szlovák nyelvű, könyv jellegű publikációk bemutatására szorítkozik, szótárakkal terjedelmi okok miatt nem foglalkozik. A tudományos cikkgyűjtemények (pl. Oravec ed. 2012) általában nincsenek a hallgatók számára rendszerezve és könnyen feldolgozható formába adaptálva. A rendelkezésre álló tansegédletként használható szakkönyvek bemutatását egy időbeli és egy tematikus áttekintés módszerével oldjuk meg. Az időbeli keresztmetszet bemutatja a szlovák nyelvtudomány egyetemi jegyzeteinek, tankönyveinek fejlődését és differenciálódását a 20. század 80-as éveitől napjainkig. A tematikus bontás egyfajta szakirodalmi ajánlatot tesz bizonyos kurzusok előadói részére. Magyar hallgatók számára szlovák nyelvészeti tantárgyak oktatása közben szerzett tapasztalataink alapján rámutatunk, milyen szakterületeken áll rendelkezésre szlovák-magyar összevető szemléletű tananyag, valamint mely diszciplínák várnak még szerzői, kiadói innovációra annak érdekében, hogy a tisztán szlovák nyelvtudományi kánon alapján készült tankönyvek mellett a magyar összefüggéseket is bemutató specializált publikációkkal egészüljenek ki.

2. Időrendi áttekintés

2.1. Alapművek virágkora egy központosított rendszerben

A szlovák nyelv kompendium jellegű grammatikái (Pauliny–Štolc–Ružička 1966; Pauliny 1981; Mistrík 1983) mellett igény mutatkozott arra, hogy az egyes nyelvészeti tantárgyak külön tankönyvben, részletesebben kerüljenek kifejtésre. Így indult útjára a Mai szlovák nyelv c. egyetemi tankönyvsorozat, melynek két legsikeresebb kötete a morfológia (Oravec–Bajžíková–Furdík 1984) és a mondatn (Oravec–Bajžíková 1986) területén több kiadást megélt és máig használatos. A lexikológiai kötet (Ondrus–Horecký–Furdík 1980) első sorban szocialista példái miatt mára elavult, a jelentéstant (Ondrus 1972) és

a szóképzést (Horecký 1970) feldolgozó kötetek részletesebbek. A lexikológiához kapcsolódó frazeológia összefoglalása (Mlacek 1984) máig megállja a helyét. Lazábban illeszkedik a sorozathoz a stilisztika irányadó egyetemi tankönyve (Mistrík 1984). A nyelvtörténet és a dialektológia terén is a 80-as években került sor a tudományos alap kutatások egyetemi tankönyvvé konvertálására (Pauliny 1983; Krajčovič 1988). A fenti kötetek nagy előnye, hogy nagy példányszámban jelentek meg máig könnyen elérhetőek. A szlovák–magyar összevető nyelvészet tudományos tanulmánykötetben (Sima red. 1977) megjelent eredményeit csak később dolgozták át didaktikus formába (Žilka red. 1995). A 80-as évek végére megjelentek a nyelv változásait lexikális és morfológiai szinten követő művek (Horecký–Buzássyová–Bosák 1989; Dvonč 1984), melyeket szintén be lehet építeni az oktatási folyamatba. Ebben a korszakban az általános nyelvészeti ismereteket két alapmű szolgálta Ondruš–Sabol (1984) és Horecký (1978) tollából.

2.2. Differenciálódás

Az 1990-es évektől bekövetkezett a szlovák nyelvvel foglalkozó egyetemi tanzsékek specializálódása, ami magával vonta azt, hogy a központilag jóváhagyott tankönyvek helyett kari kiadásúak jelentek meg. Ez a folyamat mellékterméke néhány esetben a gyengébb fizikai minőséget és az alacsonyabb példányszám, ami mára nehezebb hozzáférhetőséget okoz a hallgatók számára. E korszak tankönyvírói munkásságának eredményei jelentősek a dialektológia (Štolc 1994; Király 1993), a szövegnyelvészet (Bajzíkóvá–Dolník 1998), az általános nyelvészet (Dolník 1999), a morfológia (Sokolová 1995), a stilisztika (Slančová 1996), a hangtan (Kráľ–Sabol 1989) területén. A különböző szlovákiai nyelvészeti iskolák publikációs terméséből szlovák–magyar viszonylatban jól használható tankönyvként a nyitrai pedagógiai karon kidolgozott egyetemi jegyzetet (Žilka red. 1995) érdemes kiemelni. Ezzel párhuzamosan Budapesten is megjelent egy, a szlovák igék helyes használatát segítő egyetemi tansegédlet (Králik 1997), mely elsősorban a magyarországi szlovák hallgatók számára készült és a szlovák ige helyes használatát tárgyalja. A szlovákiai magyar és a magyarországi szlovák iskolák katedráira készülők hallgatók 20 éven át a fenti tankönyvekből tanultak.

2.3. Új sorozatok – új minőség

2003-ban váltotta Juraj Dolník *Lexikológiája* (Dolník 2003) és Juraj Furdík kitűnő derivatológiai tankönyve (Furdík 2004, red. Ološtiak) a 80-as évek sorozatának szókészlettel foglalkozó említett kötetét. Később gyakorlókönyv is készült ehhez a tantárgyhoz (Orgoňová–Bohunická 2011). Megtörtént a nyelvtörténet ártértékelése (Krajčovič–Žigo 2002, 2004; Krajčovič 2009), és a dialektológusok új generációja hanganyaggal, térképekkel kiegészített minőségi ugrást jelentő tankönyveket publikált (Múcsková–Muziková–Wambach 2012; Kováčová 2013). A VEDA Kiadó útjára bocsájtott egy új sorozatot általános nyelvészeti (Dolník 2009, 2013), nyelvi normát tárgyaló (Dolník 2010) és funkcionális szemléletű morfológiai (Dolník et al. 2010) kötetei jelentek meg. A morfológia korpusz alapú ága is e korszakban indult virágzásnak (Sokolová 2007; Šimková et al. 2016), statisztikai alapon a valós nyelvhasználat alapján bemutatva az allomorfokat. A stilisztika szakterületén Findra (2003, 2005, 2013) teremtett új paradigmát és új terminológiát. Az új szemléletű publikációk mellett sorra jelentek meg a hagyományos szófajtani szempontú, rövidített morfológiai összefoglalók is (Navrátil 2003, 2005, 2009; Mandelíková 2016; Čulenová–György 2015). A mondattan tankönyvújdonságait elsősorban az eperjesi (Moško 2006; Ivanová 2011) és a nagyszombati (Pavlovič 2012) iskola szállította.

A szlovákiai szlovák származású hallgatók hungarológiai tanulmányait segíti Misad Katalin elektronikusan is elérhető publikációjának morfológiával foglalkozó része (Misadová 2011). 2015-ben valósult meg a képzés fejlesztésének nyitriai modellje. Ennek keretében lecserélhetővé vált a már említett írógéppel gépelt puhakötésű szkriptum (Žilka red. 1995), melynek minden fejezetét külön kötetben, kibővítve és aktualizálva adták ki igényes külalakkal. Kérdéses azonban, hogy a magyar nyelvet egy kivétellel nem beszélő szerzői kollektíva mennyire tudta megvalósítani a kontrasztív szemléletet. Ez kötetenként változó, így az egyes tantárgyak tematikus bemutatásánál térünk ki rá. 2015-ben természetesen nem állt le az innováció, 2017-tel bezárólag alapvetően két irányban fejlődött az elemzett tankönyv-produkció: a rövid összefoglalók (Mandelíková 2016, 2017) és az erősödő összehasonlító szemlélet a jellemző (Tóth 2015, 2017).

3. Tematikus áttekintés

3.1. Általános nyelvészet és bevezetés a nyelvtudományba

A legáltalánosabb két régebbi alapműre (Horecký 1978; Ondruš–Sabol 1984) épül Dolník (2009, 2013) általános nyelvészetről szóló könyve. Ezek mindegyike tartalmaz magyar példákat is, elsősorban a nyelvtipológiai résznél. A fentieket Lanstyák (2006) és Kralčák (2009, 2015) alapján lehet legjobban kiegészíteni kontaktuszonából származó magyar példákkal. Szélesebb areális és kontaktológiai megközelítést kínál Lehocká (2015) és Lőrincz (2014) bevezetése az areális nyelvészetbe és e sorok szerzőjének német – szlovák – magyar nyelvi kapcsolatokat áttekintő könyve (Tóth 2013), mely azonban nem tankönyvnek készült. Megállapítható, hogy a *Bevezetés a nyelvtudományba* és az *Általános nyelvészet* tantárgyak esetében az egyetemi oktatóra hárul, hogy utaljon a nyelvi kontaktusokra, kontrasztivitásokra, kifejezetten ilyen szemléletű tankönyv nem készült. A szlovák és a magyar nyelvészeti szakkifejezéseket két, diákok számára készült szószedet dolgozza fel: Pongó–Telekešová–Krošláová (1999) és Tóth (2015b).

3.2. Fonetika és fonológia

Fonetika és fonológia területén a Král'–Sabol szerzőpáros könyvéből (1989) több kivonat is készült (Syčáková 2002; Olšiak 2015). A kontrasztív szemléletet Alabánová (2015) és Navrátil (1995) módszertani, valamint Pilecky (2007) tudományos igényű összehasonlító fonológiai publikációi képviselik. Ezek azonban nem reflektálnak egymásra és csak részterületeket dolgoznak föl. Bánik (2015) helyesírási gyakorlókönyve is tartalmaz ugyan magyar anyanyelvűekre szabott hangtani feladatokat, ám a fenti publikációk szintézise hiányzik. Ezért kimondható tehát, hogy nem áll rendelkezésre egyrésről kellően szisztematikus, egyben minden ízében szlovák–magyar összehasonlító hangtani tankönyv az egyetemek számára.

3.3. Morfológia és szintaxis

A szlovák nyelv akadémiai morfológiája (Ružička red. 1966) elérhető elektronikusan, ám mind nagy terjedelme, mind az azóta bekövetkezett nyelvi változások miatt inkább az 1984-es kiadású Oravec–Bajzíkóvá–Furdík-féle egyetemi morfológiából tanítanak mai napig, kiegészítve a fent említett rövidebb összefoglalókkal. A szlovák funkcionális morfológia kollektív monográfiája (Dolník et al. 2010) tudományos jellegű, csakúgy, mint a ragozást korpusz alapon vizsgáló források (Sokolová 2007; Šimková et al. 2016), szemléletük beépítése az órába az oktató feladata, mivel a kontrasztív személetű tankönyvek (Králik 1997; Auxová–Vaňko 2015) a hagyományos, szófaj alapú szemléletet követik.

Az 1977 (Sima ed.) óta megjelent szlovák–magyar összevető nyelvtannal kapcsolatos tanulmányokat Tóth (2017) foglalta össze egységes szempontok alapján rendszerező monográfiává, amely egyetemi tankönyvként is használható: áttekinthető szerkezetű, 39 nyelvtani táblázatot tartalmaz szlovák és magyar példákkal, valamint módszertani összefoglalóval zárul.

A szintaxis irányadó egyetemi tankönyveinek (Oravec–Bajzíkóvá 1986; Moško 2006; Ivanová 2011; Pavlovič 2012) fókuszában a mondatrészek és a mondatelemzés áll, újítás abban van, hogy a szépirodalmi példamondatoktól elmozdulás történt a valós nyelvhasználat és a korpuszok irányába. Vaňko (2015) és Tóth (2015a) mondattani tankönyvei képviselik a szlovák–magyar összehasonlítást, esetükben is a szlovák nyelven van a hangsúly. Összességében elmondható, hogy komparatív szempontból a grammatika a legjobban kidolgozott. Dudová (2015) morfoszintaktikai gyakorlókönyve egészíti ki a sort, szintén tartalmaz egyetemisták részére összeállított feladatokat Závodný (2016) kétrészes morfológia tankönyve.

3.4. Lexikológia és frazeológia

Három kitűnő egyetemi tankönyv áll rendelkezésünkre: Dolník (2003) a jelentés tanra helyezte a hangsúlyt, Furdík (1993, 2004, ed. Ološtiak) a szóképzésre koncentrált, az Orgoňová–Bohunická szerzőpáros (2011) pedig gyakor-

latokat adott ki a fentiekhez, ám egyikük sem orientálódik a szlovák–magyar kapcsolatokra vagy összevetésre a szókészlet bemutatásakor. Még az ezzel a céllal kiadott nyitrai sorozat lexikológiai kötete (Bugárová 2015) sem tartalmaz magyar vonatkozásokat, sőt kis terjedelme sincs arányban a dinamikusan fejlődő szókészletet elemezni kívánó tantárgy követelményeivel. A hiányzó kontaktuselemek pótlólagos integrálása a nyelvi kapcsolatok történetével (Kopecká et al. 2011), etimológiával (Králik 2016) vagy szociolingvisztikával (Lanstyák 2006) foglalkozó kötetek segítségével történhet.

A frazeológia kötelező irodalmának összeállításakor legjobban tesszük, ha Mlacek (1948) és Glovňa (2015) tankönyveit ajánljuk párhuzamosan, kiegészítve egy szlovák–magyar kontrasztív szemléletű gyakorlókönyvvel (Alabánová–Glovňa 2015). A lexikológiához lazábban kapcsolódó névtannak nincs szlovák nyelvű egyetemi tankönyve, pedig a szlovák–magyar összefüggések miatt is érdekes lenne egy ilyen kiadvány. Lexikológiai tanulmányinkat kiegészíthetjük a szlovák nyelvre kevésbé jellemző, ám a magyarban gyakori szóösszetétel tanulmányozásával Vužňáková (2012) munkája segítségével. Szintén az eperjesi lexikológiai iskola terméke egy, a lexikalizálódott szókapcsolatokat (viacslovné lexémy) és frazémákat bemutató monográfiatorozat (Ološtiak–Ivanová 2013), melynek didaktikus, rövidített változata is kívánatos lenne az egyetemek számára.

3.5. Stilisztika és szövegnyelvészet

Findra legaktuálisabb stilisztikája (2013), annak gyakorlókönyve (Findra 2005) párhuzamosan alkalmazható Mistrík (1984) és Pavlovič (2012) munkáival, ám ügyelni kell az eltérő terminológiára. Horváth (2016) közérthetően összefoglalja Findra és Mistrík fenti műveit. Jelen tanulmány szerzője publikált egy, a szlovák és a magyar stilisztikát párhuzamba állító egyetemi jegyzetet (Tóth 2015a), melynek célja nem csupán a kontrasztív szemlélet érvényesítése volt, hanem az igen nagy terjedelmű stilisztikai tankönyvek rövid összefoglalása is. Ellenben a szövegnyelvészet rendelkezésre álló tankönyvei (Bajziková–Dolník 1998; Mandelíková 2017) nem terjengősek. A szövegtani munkák igen általánosak, vélhetően nincs sok lehetőség összehasonlításra, mert a szöveg

szerkezete és interpretációja nem mutat nagy különbségeket a szlovák és a magyar nyelvhasználatban. A szövegelemzés és a szövegalkotás témakörében Hlavatá (2015) nyitrai sorozatba tartozó kiadványa tartalmaz még némi magyar vonatkozást.

3.6. Szociolingvisztika

A szociolingvisztika relatíve új és igen szerteágazó szakterület, etalonnak tekinthető tankönyve szlovákul még nem jelent meg. Ondrejovič (2008), Kralčák (2009, 2015) és Mandelíková (2014) könyvei ajánlhatóak, mozaik-szerűen. A nyelvi kultúra monografikus kézikönyve (Dolník 2010) az irodalmi nyelv elméleti háttéréről szól, olyan kérdéseket boncolgat, mint például a reális és az ideális nyelvi norma.

Mivel számtalan kutatás látott napvilágot szlovákiai magyar (pl. Simon 2010; Dolník 2012: 253–295; Lanstyák–Szabó Mihály red. 2011; Győriová Baková 2015) és magyarországi szlovák (pl. Uhrinová–Žiláková ed. 2008; Uhrinová 2011; Tuska 2016) szociolingvisztikai témában, kívánatos integrálásuk egyetemi tankönyvvé – e céllal fogalmazódott meg a jelenleg elbírálás, majdan megvalósítás előtt álló 001UJS-4/2018 sz. KEGA projekt a Selye János Egyetem Tanárképző Karának Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszékén.

A szlovák nyelv diakrón és szinkrón dinamikájának bemutatása között egyensúlyozik Kralčák (2009, 2015) két könyve, melyek részben szociolingvisztikai, részben a nyelvi kapcsolatokat elemző, tankönyvként is használható tömör munkák.

3.7. Nyelvtörténet és dialektológia

A diakrón nyelvészet nem is állhat meg összehasonlítás nélkül, rengeteg nyelvtörténeti munka foglalkozik a szlovák és a magyar nyelv kapcsolataival, különös tekintettel a szavak eredetére (pl. Kniezsa 1974; Kiss–Nyomárkai red. 1994, 1999; Kopecká et al. 2011; Králik 2016), ám e források egyike sem tekinthető egyetemi tankönyvnek. A szlovák irodalmi nyelv külső körülmé-

nyek által alakított történetét Pauliny (1983) és Krajčovič–Žigo (2002, 2004) könyveiből taníthatjuk legpraktikusabban. A társadalomtörténeti beágyazottság miatt itt számos utalás található a magyar államra és a magyar nemességre, mint elnyomókra és csak harmadsorban a magyar nyelvre. A Matica slovenská gondozásában megjelent legújabb, legjobban hozzáférhető nyelvtörténeti áttekintést (Kačala–Krajčovič 2011) nem ajánljuk, mert túlságosan a szlovák nemzettudatot formáló személyiségekre épít, a nyelv valódi története háttérbe szorul. A szlovák–magyar nyelvi kapcsolatok történeti hátterét a fentiek-nél józanabban értékeli Dolník (2012: 227–253). Amennyiben a nyelv belső fejlődése, az egyes nyelvi síkok és nyelvi kategóriák dinamikus változása áll figyelmünk középpontjába, úgy Krajčovič (1988, 2009) több kiadást megért egyetemi tankönyve a mérvadó, mivel elvezet az ószláv gyökerektől a közelmúlt szlovák nyelvjárásaiig, főleg a hangváltozások nyomán. A nyelvemlékek szemléletes, képes bemutatóit Krajčovič (1977) és Feldek et al. (2012) állították össze. Tibenská (2014) szlovák–német kétnyelvű tankönyve a többnemzetiségű képzés számára készült és tíz előadásra bontja Pauliny (1983) nyelvtörténetét.

A nyelvjárások legfrappánsabb bemutatása Štolc (1994) tollából származik, ez már nehezen hozzáférhető könyv. Szintén nem kaphatók kereskedelmi forgalomban (pályázati megkötés miatt) a legújabb, legpraktikusabb dialektológiai tankönyvek. Egyedülálló a CD-vel, gyakorlatokkal ellátott *Praktikus dialektológia* (Múcsková–Muziková–Wambach 2012), mely az élő nyelvjárási szöveget hozza közel a hallgatókhoz és azokból vezeti le az egyes nyelvi síkok elemzéséhez kapcsolódó feladatokat. Kováčová (2013) tankönyvének előnye, hogy a nagyméretű nyelvjárási atlaszokból válogat, azokat kommentálja, emészthetővé teszi. Nincs azonban olyan egyetemi tankönyv, amely a szlovák és a magyar nyelv történetének párhuzamait venné alapul vagy az egymás mellett élő nyelvjárások kölcsönhatásait. Kováčová (2013) csak a szlovák–ukrán és a szlovák–lengyel dialektus-kontinuumot elemzi, ami inkább szlavisztikai téma, szlovák–magyar kétnyelvű környezetben kevésbé releváns. Így a Király Péter (1993) szerkesztésében megjelent magyarországi szlovák nyelvjárásokat bemutató atlasz és Žiláková (2004) tanulmánykötete lehet segítségünkre.

4. Összegzés

Az egyetemi tankönyvek innovációja ciklikus jelenséghez hasonlítva írható le: A tudományos kutatási eredményeket kb. 20 évente egyetemi tankönyvekbe építik be, majd ezt követi valamilyen kontrasztív szemléletű tansegédlet. Ebből következik, hogy a szlovákiai magyar vagy magyarországi szlovák hallgatók, akik szlovák szakra járnak, egy klasszikus alapműből és valamilyen, a legaktuálisabb kutatási eredményeket tartalmazó publikációból tanulhatnak. Ehhez társul – amennyiben hozzáférhető – egy, a magyar összefüggéseket közvetítő mű, vagy ennek híján az oktató kreativitása, amivel maga is tananyagfejlesztővé válik. Az innováció megvalósulhat az új kutatási eredmények integrálásával, saját tapasztalatok megosztásával, vagy a magyar szakirodalom összevető feldolgozásával.

További kívánatos tényező lenne a problémamegoldáson alapuló vagy a példából kiinduló induktív oktatási anyag. Ilyet csak egyet találtunk vizsgálódásunk során: Muziková–Múcsková–Wambach (2012) praktikus dialektológiája. A többi tantárgy esetében a tanár feladata a szemléletesség tétele. Olyan egyetemi oktatókönyvek volnának ideálisak, amelyek egyszerre összehasonlító, etnonyelvészeti és induktív ihletésűek.

Szlovák–magyar szemléletű tananyaggal legjobban a grammatika nyelvi van ellátva, mivel e leíró jellegű diszciplína jól behatárolt, már-már kanonizált. A hangtani sík kontrasztív elemzése több forrásból rendelkezésre áll, ezek egységbe szerkesztése volna kívánatos az egyetemi hallgatók számára. A lexikológia témái (szóképzés, jelentéstan, szóátvétel, frazeológia) oly széles skáláját nyújtják a nyelvi kapcsolatoknak, hogy didaktikus bemutatásuk kézenfekvő és nagyon szükséges volna, ám talán pont a szókészlet szintjén megvalósult nyelvi kapcsolatok parttalansága miatt még várat magára egy szintetizáló tankönyv. A szociolingvisztika kutatási területe szintén igen sokrétű, a tankönyv kiadását célzó projektet lásd fent.

Az összehasonlítás teljes hiánya tapasztalható a nyelvtörténet és a nyelvjárástan területén, itt egyelőre meg kell elégednünk a szlovák és a magyar szakirodalom párhuzamos olvasásával.

A szlovák nyelvészet egyetemi tankönyvei áttekintésének konklúziójaként kiadási tervet lehet megfogalmazni, mely teljesülésével didaktikus formában

szisztematizálhatja a szlovák–magyar nyelvi kapcsolatokról felhalmozott kutatási anyagot. A munkacímek sorrendje arra utal, hogy milyen stádiumban van a publikáció előkészítése:

1. Lexikálne relácie slovenského jazyka – A szlovák nyelv lexikális relációi
2. Sociolingvistika v slovensko-maďarskom kontexte – Szociolingvisztika szlovák-magyar kontextusban
3. Porovnávacie prednášky z hláskoslovia slovenčiny – Összevető előadások a szlovák hangtanból
4. Paralelné dejiny slovenského a maďarského jazyka – A szlovák és a magyar nyelv párhuzamos története

Végezetül az alábbi bibliográfia nem csupán a cikkünkben hivatkozott irodalom szokásos jegyzéke, hanem egyben támpontot kíván nyújtani a tantárgyleírások összeállításánál a kötelező és ajánlott irodalomhoz, mintegy összegyűjtve azon könyvel listáját, amelyek a szlovák nyelvészet tanulmányozásához magyar szempontból a legfontosabbak.

Felhasznált irodalom

- Alabánová, Mária 2015. *Slovenský jazyk a slovenská literatúra v základných školách s vyučovacím jazykom maďarským*. FF UKF. Nitra.
- Alabánová, Mária – Glovňa, Juraj 2015. *Slovensko–maďarský frazeologický slovník s cvičeniami z frazeológie*. FF UKF. Nitra.
- Bajzíkóvá, Eugénia – Dolník, Juraj 1998. *Textová lingvistika*. Stimul. Bratislava
- Bánik, Tomáš 2015. *Základy slovenského pravopisu*. FF UKF. Nitra.
- Bugárová, Marta 2015. *Lexikológia slovenského jazyka*. FF UKF. Nitra.
- Čulenová, Eva – György, Ladislav 2015. *Vybrané časti zo slovenského jazyka pre prekladateľov a tlmočníkov*. Belianum UMB. Banská Bystrica
- Dolník, Juraj (ed.) 2010. *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. VEDA. Bratislava.
- Dolník, Juraj 1999. *Základy lingvistiky*. Stimul. Bratislava.
- Dolník, Juraj 2003. *Lexikológia*. UK. Bratislava.
- Dolník, Juraj 2009, 2013. *Všeobecná jazykoveda*. VEDA. Bratislava.

- Dolník, Juraj 2010. *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. VEDA. Bratislava.
- Dolník, Juraj 2012. *Sila jazyka*. Kalligram. Bratislava.
- Dudová, Katarína 2015. *Prehľad slovenskej morfosyntaxe s cvičeniami*. FF UKF. Nitra.
- Dvonč, Ladislav 1984. *Dynamika slovenskej morfológie*. VEDA. Bratislava.
- Feldek, Lubomír – Kučera, Matúš – Pauliny, Eugen – Žigo, Pavol 2012. *Na písme zostalo. Dokumenty Veľkej moravy*. Perfekt. Bratislava.
- Findra, Ján 2003. *Štylistika slovenčiny*. Osveta. Martin.
- Findra, Ján 2005. *Štylistika slovenčiny v cvičeniach*. Osveta. Martin.
- Findra, Ján 2013. *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Osveta. Martin.
- Furdík, Juraj 1993. *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Modrý Peter. Levoča.
- Furdík, Juraj (ed. Ološtiak, Martin) 2004. *Slovenská slovotvorba*. Náuka. Prešov.
- Glovňa, Juraj 2015. *Frazeológia*. FF UKF. Nitra.
- Győriová Baková, Eva 2015. Jazyková situácia v Komárne. In: Jana Wachtarčzyková – Lucia Satinská – Slavomír Ondrejovič (ed.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Sociolinguistica slovacica 8. VEDA. Bratislava. 332–342.
- Hlavatá, Renáta 2015. *Tvorba a analýza textu*. FF UKF. Nitra.
- Horecký, Ján – Buzzásyová, Klára – Bosák, Ján 1989. *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Veda. Bratislava.
- Horecký, Ján 1970. *Slovenská lexikológia I*. Tvorenie slov. Bratislava: SPN
- Horecký, Ján 1978. *Základy jazykovedy*. SPN. Bratislava.
- Horváth, Miloš 2016. *Štylistika slovenského jazyka*. Bratislava: UK
- Ivanová, Martina 2011. *Syntax slovenského jazyka*. Vydavateľstvo PU. Prešov.
- Káčala, Ján – Krajčovič, Rudolf 2011. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Matica slovenská. Martin.
- Király Péter (red.) 1993. *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*. VÚSM. Budapest.
- Kiss Lajos – Nyomárkai István (red.) 1994. *Segédkönyv a szlavisztikai szemináriumok gyakorlatokhoz Kniezsa István válogatott írásaiból*. ELTE BTK. Budapest.
- Kiss Lajos – Nyomárkai István (red.) 1999. *Segédkönyv a szlavisztikai szemináriumok gyakorlatokhoz Kniezsa István válogatott írásaiból*. ELTE BTK. Budapest.

- riumi gyakorlatokhoz Gregor Ferenc válogatott írásai*ból. ELTE BTK. Budapest.
- Kniezsa István 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I–II*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kopecká, Martina – Laliková, Tatiana – Ondrejková, Renáta – Skladaná, Jana – Valentová, Iveta 2011. *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch*. VEDA. Bratislava.
- Kováčová, Viera 2013. *Vybrané kapitoly z dialektológie. Učebné texty a materiály*. Verbum – vydavateľstvo KU. Ružomberok.
- Krajčovič, Rudolf – Žigo, Pavol 2002. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Univerzita Komenského. Bratislava.
- Krajčovič, Rudolf – Žigo, Pavol 2004. *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny*. Univerzita Komenského. Bratislava.
- Krajčovič, Rudolf 1977. *Svedectvo dejín o slovenčine*. Matica slovenská. Martin.
- Krajčovič, Rudolf 1988, 2009. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Univerzita Komenského. Bratislava.
- Kráľ, Ábel – Sabol, Ján 1989. *Fonetika a fonológia*. SPN. Bratislava.
- Kralčák, Ľubomír 2015. *Slovenčina v pohybe*. FF UKF. Nitra.
- Kralčák, Ľubomír 2009. *Dynamika súčasnej slovenčiny. Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka*. UKF. Nitra.
- Králik, Aladár 1997. *Slovenské sloveso a jeho používanie*. Etnikum Kiadó. Budapest.
- Králik, Ľubor 2016. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. VEDA. Bratislava.
- Krošláková, Ema – Pongó, István – Telekiová, Helena 1999. *Slovensko–maďarský a maďarsko–slovenský slovník jazykovedných termínov*. UKF. Nitra.
- Lanstyák István – Szabómihály Gizella (red.) 2011. *Magyarok Szlovákiában VII*. Nyelv. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Kalligram. Pozsony.
- Lehocká, Irena 2015. *Úvod do areálovej lingvistiky*. FSŠ UKF. Nitra.
- Lőrincz Julianna 2014. *Bábel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek*. Pont Nyomda. Eger.
- Mandelíková, Lenka 2014. *Sociokultúrne súvislosti jazyka. Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne*, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov. Trenčín.

- Mandelíková, Lenka 2016. *Základy morfológie slovenského jazyka*. Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov. Trenčín.
- Mandelíková, Lenka 2017. *Textová lingvistika*. Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov. Trenčín.
- Misadová, Katarína 2011. *Kapitoly z morfológie maďarského jazyka. Kontrastívny opis niektorých morfológických javov maďarského jazyka*. Univerzita Komenského. Bratislava.
- Mistrík, Jozef 1983. *Moderná slovenčina*. SPN. Bratislava.
- Mistrík, Jozef 1984. *Štylistika*. SPN. Bratislava.
- Mlacek, Jozef 1984. *Slovenská frazeológia*. SPN. Bratislava.
- Moško, Gustáv 2006. *Príručka vetného rozboru*. Náuka. Prešov.
- Múcsková, Gabriela – Muziková, Katarína – Wambach, Viera 2012. *Praktická dialektológia. Vysokoškolská príručka na nárečovú interpretáciu*. Facultas Verlags- & Buchhandels AG. Wien.
- Navrátil, Ladislav 1995. Fonetika a fonológia. In: *Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva 1. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským*. Vysoká škola pedagogická. Nitra. 7–49.
- Navrátil, Ladislav 2003. *Neohybné slovné druhy*. Enigma. Nitra.
- Navrátil, Ladislav 2005. *Nominálne slovné druhy*. Enigma. Nitra.
- Navrátil, Ladislav 2009. *Slovesá – kráľovský slovný druh*. Enigma. Nitra.
- Ološtiak, Martin – Ivanová, Martina 2013. *Kapitoly z lexikológie. Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania*. FF PU. Prešov.
- Olšiak, Marcel 2015. *Základy fonetiky a ortoepie slovenského jazyka*. FF UKF. Nitra.
- Ondrejovič, Slavomír 2008. *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Sociolingvistické etudy. VEDA. Bratislava.
- Ondrus, Pavel 1972. *Slovenská lexikológia II*. Náuka o slovnej zásobe. Bratislava : SPN
- Ondrus, Pavel – Horecký, Ján – Furdík, Juraj 1980. *Súčasný slovenský spisovný jazyk*. Lexikológia. SPN. Bratislava.
- Ondruš, Šimon – Sabol, Ján 1984. *Úvod do štúdia jazykov*. SPN. Bratislava.
- Oravec, Ján – Bajzíkova, Eugénia – Furdík, Juraj 1984. *Súčasný slovenský jazyk. Morfológia*. SPN. Bratislava.

- Oravec, Ján – Bajžíková, Eugénia 1986. *Súčasný slovenský jazyk. Syntax*. SPN. Bratislava.
- Oravec, Tomáš (ed.) 2012. *Jazykovo-literárno-historické dotyky slovenčiny a maďarčiny*. PF UJS. Komárno.
- Orgoňová, Oľga – Bohunická, Alena 2011. *Lexikológia slovenčiny. Učebné texty a cvičenia*. Stimul. Bratislava.
- Orgoňová, Oľga – Dolník, Juraj 2010. *Používanie jazyka*. Univerzita Komenského. Bratislava.
- Pauliny, Eugen – Štolc, Jozef – Ružička, Jozef 1955. *Slovenská gramatika*. Osveta. Martin.
- Pauliny, Eugen 1981. *Slovenská gramatika*. SPN. Bratislava.
- Pauliny, Eugen 1983. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. SPN. Bratislava.
- Pavlovič, Jozef 2011. *Prednášky zo štylistiky slovenčiny*. PF TU. Trnava.
- Pavlovič, Jozef 2012a. *Syntax slovenského jazyka I*. PF TU. Trnava.
- Pavlovič, Jozef 2012b. *Syntax slovenského jazyka II*. PF TU. Trnava.
- Pilecky Marcell 2007. *Základy porovnávacej fonológie*. PPKE BTK. Pilíška Čaba.
- Ružička, Jozef (red.) 1966. *Morfológia slovenského jazyka*. Vydavateľstvo SAV. Bratislava.
- Sima, František (red.) 1977. *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. SPN. Bratislava.
- Šimková, Mária et al. 2016. *Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi*. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. Bratislava.
- Simon Szabolcs 2010. *Nyelvi szondázások*. Liliium Aurum. Dunaszerdahely.
- Slančová, Daniela 1996. *Praktická štylistika*. Slovacontact. Prešov.
- Sokolová, Miloslava 1995. *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Slovacontact. Prešov.
- Sokolová, Miloslava 2007. *Nový deklináčny systém slovenských substantív*. FF PU. Prešov.
- Štolc, Jozef 1994. *Slovenská dialektológia*. VEDA. Bratislava.
- Syčáková, Ľuba 2002. *Fonetika a fonológia pre elementaristov*. PU. Prešov.
- Tibenská, Eva 2014. *Slovenčina v priebehu dejín*. Slowakisch im Lauf der Geschichte. Trnava: FF UCM
- Tóth Sándor János 2015a. *Veta – text – štýl*. PF UJS. Komárno.

- Tóth Sándor János 2015b. *Jazykovedné pojmoslovie slovensko-maďarské*. PF UJS. Komárno.
- Tóth Sándor János 2017. *Aspekty slovensko-maďarskej porovnávacej morfosyntaxe*. UJS. Komárno.
- Tuska Tünde 2016. *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Katedra slovenského jazyka a literatúry Segedínskej Univerzity. Békešská Čaba.
- Uhrinová, Alžbeta – Žiláková, Mária (ed.) 2008. *Slovenský jazyk v Maďarsku I–II*. VÚSM. Békešská Čaba.
- Uhrinová, Alžbeta 2011. *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Vydavateľstvo Ivan Krasko. Nadlak.
- Vaňko, Juraj – Auxová, Darina 2015. *Morfológia slovenského jazyka*. FF UKF. Nitra.
- Vaňko, Juraj 2015. *Syntax slovenského jazyka*. FF UKF. Nitra.
- Vužňáková, Katarína 2012. *Kompozitá v slovenčine*. PF PU. Prešov.
- Závodný, Andrej 2016. *Prednášky a praktiká z morfológie slovenského jazyka I. – II*. Trnava: PF TU
- Žiláková, Mária 2004. *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék. Budapest.
- Žilka, Tibor (red.) 1995. *Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva I. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským*. Vysoká škola pedagogická. Nitra.

Abstract

University Textbooks of Slovak Linguistics in Hungarian Context

The aim of the paper is a preview of books used at universities for teaching Slovak linguistics in Hungarian milieu. In the first part we present the chronological development of the textbooks of linguistics in Slovakia. The second part gives a thematic analysis according to linguistic disciplines and from a comparative view. The conclusion is, that the most of relevant comparative textbooks

were published in morphosyntax and the biggest deficits of publishing are in lexicology and in the diachronic disciplines.

Abstrakt

Univerzitné učebnice slovenskej lingvistiky v maďarskom kontexte

Cieľom príspevku je prehľad knižných publikácií, predovšetkým univerzitných učebníc, ktoré sú najpotrebnejšie k vyučovaniu slovakistických lingvistických predmetov v maďarskom prostredí. V prvej časti predstavíme časový vývin učebných materiálov. V druhej časti analyzujeme univerzitné učebnice z tematického aspektu, a rozoberáme ich aj z hľadiska, či obsahujú slovensko-maďarské porovnávacie prvky. V závere konštatujeme, že najviac komparatistických diel vzniklo v oblasti morfosyntaxe, chýba však porovnávacia vysokoškolská učebnica z lexikológie a z diachrónnych disciplín.

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései
A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának
tanulmányai

Szerkesztette: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs

Recenzensek:
Czetter Ibolya
Lőrincz Julianna
Misad Katalin
Simon Szabolcs
Tóth Péter
Zimányi Árpád

Tlačová príprava / Nyomdai előkészítés: Attila Téglás - TAMM
Tlačiareň / Nyomda: Grafis Media, s.r.o.
Rozsah / Terjedelem: 362 strán / 362 oldal
Počet výtlačkov / Példányszám: 200
Vydavateľ / Kiadó: Univerzita J. Selyeho, Selye János Egyetem

Publikácia je nepredajná / A publikáció nem árusítható

Rok vydania / Kiadás éve: 2017
Prvé vydanie / Első kiadás

ISBN 978-80-8122-230-6